

"ממעמקים קראתיך ה' / תהילים ק"ל

חיים פלזנר

קריאתו זו של דוד אל הקב"ה "ממעמקים" ודאי מעידה על מצבו הקשה של עם ישראל הנתון בגולה, בחשכה ובעומק צרותיו הגדולות והרבות (אב"ע, רש"י, מצודות) היינו כהגדרה נבאר "ממעמקים" - מעמק הצרות, הקשיים והגלות.

כתב הרב קוק על תפילה המצרכת עבודה שהיא ממעמקי הנפש: "על כן לצורך תפילה יעמוד במקום נמוך ברגשותיו עד שירגיש את החסר וישפוך שיחו לה' שיעזרהו ועי"ז יוכל באמת להתרומם כי ישכיל שזהו חפץ ה' ותכלית ההטבה שתהיה נפש האדם מרגשת את החסר לה... ומעמקים יורו על שני עניינים בצירוף, על שפלות המצב בניגוד לרוממות ועל עומק הדעת בניגוד לשטחיות" (ברכות פרק ראשון עין אי"ה קנב"). אלא שאולי ישנה דרך ללמוד מכאן על עומק פיזי "היינו העומק יאמר על עומק ממשי הפך מקום הגבוה" (מלבי"ם – "ממעמקים").

כל זאת כאנטיטיזה לשיטה האלילית "הלכה היא על כל הר גבוה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם" היתה הולכת על כל הר גבוה ותזנה שם לעבוי"ם (ירמיה ג', ו', רש"י שם). והלימוד הוא שעצם הקריאה מן העמק הפיזי בו נתון האדם, מן המקום הנמוך יותר, גם הוא חלק מהקריאה הטובה והמתקבלת לפני הקב"ה ואולי אף טובה יותר מאשר מכל מקום אחר, מתוקף האמונה המתגלית כי גם במקום שפיזית הוא הנמוך ביותר, יכולה לצאת קריאה לקב"ה שהוא גבוה ומרומם אך נמצא בכל מקום. וכשיטת הרמב"ם שקרבת ה' אינה תלויה במקום הפיזי "אך תפוש את הכלל שאין הבדל בין שיהיה האדם במרכז הארץ או במרומי הגלגל התשיעי אילו היה הדבר אפשרי הרי אינו רחוק מה' כאן ולא קרוב אליו שם, אלא הקרבה אליו יתעלה, הוא בהשגתו והריחוק ממנו למי שסכל בכך" (ולא השיג ידיעת ה') (מורה הנבוכים חלק ראשון פרק יח) וננסה בעז"ה להביא מסי ראיות לענין.

משה ואלהיו בנקרת הצור

● שמות ל"ג כ"ב: "והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור"

● מלכים אי"ט ט': ויבא שם אל המערה וילן שם . . . "

לאחר חטא העגל פונה משה לקב"ה "הודיעני נא את דרכך ואדעך . . . (ל"ג י"ג) וכן "ויאמר הראני נא את כבודך" (ל"ג י"ח), על כך עונה לו הקב"ה "לא תוכל לראות פני . . . ושמתיך בנקרת הצור" ששם הטמינו הקב"ה שלא יזק ומשם יראה מה שיראה (רש"י שם) וזאת עשה לא מחוסר אפשרותו של הקב"ה להשפיע על משה אלא מחוסר

יכולתו של משה לקבל את כל האור, השפע האלוקי, ולכן לוקח אותו הקב"ה אל נקרת הצור שהוא מקום המוכן למראות אלוקים ושם מראה לו הקב"ה איך תהיה פעולת כל מה שלמטה מן הקב"ה אך לא יותר מזה (ספורנו ל"ג כ"ג).

בהמשך הפסוקים אנו רואים כי קריאתו של משה ב-13 מידותיו של הקב"ה נעשית דוקא מתוך המערה אשר היא נקרת הצור "וירד ה' בענן ויתייצב עמו שם" (ל"ד ה') "עם משה שהיה ניצב שם כדכתיב ונצבת על הצור (רשב"ם, ספורנו שם) או אז "ויקרא בשם ה'". כך שהקריאה ב-13 מידותיו של הקב"ה שהם דרך הנהגתו את העולם נעשית דווקא מתוך העומק דווקא מן הפנים מתוך המערה.

למרות שיתכן שמערה זו היתה חצובה בהר (בגובה) עדיין שם מערה עליה וממעמקים יוצאת קריאתו של משה.

אליהו בברחו מפני איזבל לאחר מקרה נביאי הבעל בהר הכרמל מגיע עד "הר האלוקים חורב ויבא שם אל המערה וילך שם והנה דבר ה' אליו . . ." (מלכים א' י"ט ט'), רואים ששיח הקב"ה ואליהו "דוקא אז במערה ולא בדרכו, היות והיתה להם אפשרות לדבר גם בדרך למשל בבאר שבע. "והנה זאת המערה היא דוקא המערה שעמד בה משה (מצודת דוד שם), וראיה נוספת לדבר "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות . . . מערה שעמד בה משה ואליהו" (פסחים נ"ד).

וכן "אמר ר' יוחנן אלמלא נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד במערה מפני האורה" (ילקוט שמעוני כי תישא ל"ג ל'). סגירת המעגל בדברי הקב"ה ואליהו דוקא באותה המערה בה ניצב משה מעידה על קשר מיוחד עם הקב"ה גם של משה וגם של אליהו דוקא מתוך העומק, החושך הגשמי – מתוך המערה.

דוד המלך

דוד המלך היה המשורר הלאומי של ישראל ובידוע ש"כל תשבחות האמורות בספר תהילים דוד אמרן" (פסחים קי"ז).

"משכיל לדוד בהיותו במערה תפילה" – בכל ספר תהילים לא נכתב תפילה בצרוף שם מקום התפילה מלבד במערה. ומן הצורך של הפס' לידע אותנו שדוקא במערה היתה התפילה, נלמד לעניינו. כמו כן נדגיש שמדובר במערה "שכרת בה כנף המעיל אשר לשאול" (תהילים קמ"ב א' רש"י שם) "וכשהיה שאול ודוד במערה ידע וראה שאין אדם עומד לא בממונו ולא בחוכמתו ולא בגבורתו ומהו עומד לו, תפילתו" (מדרש שוח"ט קמ"ב א'). דוקא המשורר הלאומי, דוד המלך, מלך ישראל מגיע להכרה שהתפילה היא הרצויה והמתקבלת ביותר לפני הקב"ה והעומדת ומגינה בעת צרה, ולהכרה זו הגיע דוקא במערה מתוך העומק, החושך, מתוך המערה.

ונסיים פסקה זו בסגירת מעגל משה, אליהו ודוד. " . . . ודוד עולה ובוכה, וכתוב מזמור לדוד בברחו אם בוכה למה מזמור ואם מזמור למה בוכה? כך אמר דוד: יעקב ברח, משה ברח, אליהו ברח ואני בורח כמותם" (ילקוט שמואל ב' קנ"א). אומנם כאן מדובר בבורחו מפני אבשלום בנו אך כמוטיב נצביע על העובדה שמשה אליהו ודוד ברחו, ושמשה אליהו ודוד פנו לקב"ה מן העומק הפיזי – המערה.

יונה במעי הדגה

"ויתפלל יונה אל ה' אלקיו ממעי הדגה" – (פרק ב' פס' ב') "קראתי מצרה ליי" (פס' ג') "מצרה בהוראה זו משמעית, בעת צרה, ולדידנו "במקום צר בשאול, במעמקי הים שצר לו שם ועוד "שנכנס בפיו כאדם שהוא נכנס בבית הכנסת הגדולה" (פדר"א י') ומוסיף יונה בתחינתו לקב"ה "לקצבי הרים ירדתי" (פס' ז') לאחרית ההרים התקועים בים והוא קרקעית הים (מצודת דוד) "ותעל משחת חיי ה' אלקיי" – ותעלני מבור וחפירה (מצודת ציון) ולבסוף, "ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה" (פס' י"א).
אם כן מוכח מכאן כי מתוך מיקומו הפיזי נענה יונה בתפילתו, מתוך מעי הדגה בקרקעית הים. אומנם ניתן לפרש כי עוד לפני שפנה יונה לקב"ה ברור היה כי הקב"ה ירחם עליו ויחיה אותו וזאת על מנת לגרום לו להמשיך בשליחותו ולהוכיח ע"י כך "שרצון ה' יעשה בעולם" אך ע"פ רוב המפרשים רואים אנו ענייה לתפילה גם ממעמקים.

"אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל"

ברכות י' ע"ב "אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך . . . תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל" . . .

וכבר בואר שלמרות שאולי עיקר הכוונה כאן שישפיל האדם דעתו ומחשבתו לפני הקב"ה "שאינן גבהות לפני המקום" (מדרש תהילים) "מכל מקום אי אפשר לאדם גובה מקום שאין לו גובה הדעת ג"כ, וכמו אם האדם יושב על כסא יש לו קצת גבהות ואף אם יהיה דבר מועט מכל מקום יש כאן גבהות ואף אם אין לו גבהות הדעת מכל מקום האדם צריך שיהיה לו מלפני ה' יתברך השפלות, ולכך לא יעמוד במקום גבוה ויתפלל" (מהר"ל נתיב העבודה פרק ו').

וכתב המ"א שעכשו נהגו שהמקום שהשיץ עומד עליו הוא עמוק משאר בהכני"ס משום ממעמקים קראתיך ה' ולכן נקרא השיץ בכ"מ יורד לפני התיבה" (משנה ברורה סימן ד' סעיף א') כמובא במשנה "מוציאין את התבה לרחובה של עיר . . . מורידין לפני התיבה זקן ורגיל" (תענית דף ט"ז).

ראיות נוספות מהרמב"ם לכך שהשיץ עומד בדווקא במקום נמוך, בארץ. "ובעת ששליח ציבור עומד לתפילה עומד בארץ לפני התיבה (רמב"ם תפילה י"א ד') וכן "תקון המקום כיצד? יעמוד במקום נמוך ויחזיר פניו לכותל" (רמב"ם תפילה ה' ו'). וכן פסיקת הרמב"ם מהגמי "לא יעמוד במקום גבוה שלשה טפחים או יותר ויתפלל" (רמב"ם תפילה ה' ז').

בניגוד לתפילה, דוקא בענין קריאת התורה ובנין ביהכני"ס יש ביטוי במקורות לענין הגבהותם. "בעזרה שבביהמ"ק כשהיה המלך קורא בתורה . . . היו עושים לו לשם כך בימה של עץ" (משנה סוטה מא', א') באמצע העזרה (רמב"ם חגיגה פג' הד').
וכן מצינו בשבי הגולה כשקראו בספר תורה: "ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר" (נחמיה ח' ד') שעשו המגדל לשם כך לקרות שם עליו ספר תורה (רש"י שם) וכן "מעמידין בימה באמצע הבית כדי שיעלה עליה הקורא בתורה או מי אשר אומר לעם דברי כבושין כדי שישמעו כולם" (רמב"ם תפילה י"א ג').

"ואמר רבא . . . אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהין מבית הכנסת לסוף חרבה שנאמר "לרומם את בית אלהינו . . ." (שבת י"א ע"א).

וכן "כשבניין בית הכנסת אין בונין אותה אלא בגבהה של עיר שנאמר בראש הומיות תקרא" (רמב"ם תפילה נ"א ב', תוספתא מגילה פ' ג'). הסתירה שבין הדרישה לשפלות פיזית בתפילה לבין ההגבהה הפיזית בקריאת התורה ובנין ביהכניס דורשת הסבר.

התפילה שהיא הביטוי, הרושם הפנימי של הלב, שהרי תפילה היא עבודה שבלב (תענית ב' א'), היא הקשר הישיר, האישי הפנימי, והבלתי אמצעי עם הקב"ה היא החייבת להעשות מתוך שפלות, מתוך הנמכת הנפש, וזה יכל לבא בעזרת עידוד חיצוני המתבטא בהנמכה פיזית של המתפלל, מה שאין כן בקריאת התורה ובנין ביהכניס שהם גילוי כבוד ה' ברבים ע"י עצם הקריאה וסיפור נפלאות ה' ועצם בנין ביהכניס ששניהם בניינים יותר חיצוניים (למרות עינייניהם הפנימיים), אך שבהם פן נרחב של ביטוי חיצוני כלפי החוץ והעולם כבוד התורה והבנין הם הדורשים ביטוי חיצוני פיזי.

נשאלת השאלה: לכאורה מסקנתנו היא תרתי סתרי היות שאם ביהכניס גבוה, אין יתכן שמקום התפילה שהוא בעצם ביהכניס יהיה מקום נמוך ע"פ הגישה שמקום תפילה בדוקא יהיה מקום נמוך. וננסה לענות על זה בעז"ה בפסקה הבאה:

מיקומו הטופוגרפי של ביהמ"ק

"חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכך" – בגובה ארצו היה ביהמ"ק בנוי אלא שנמוך עשרים ושלוש אמות מעין עיטם . . ." (דברים ל"ג י"ב - רש"י).

במחשבה הראשונית, ודאי היה עלינו לבנות את ביהמ"ק במקום הגבוה ביותר כיאה לביהמ"ק ביתו של הקב"ה המהווה אור לעולם כולו וכדברי הספרי (ספרי דברים שנב) "מה שור זה אין בו גבוה מכתפיו כך בית המקדש גבוה מכל העולם".

ובאמת "בית המקדש גבוה מכל א"י (זבחים נ"ד ב'), בגובה ארצו היה, אך, רצפת בניינו לא היתה במקום הגבוה ביותר אלא נמוכה מעין עיטם וראש בניינו גבוה מעין עיטם.

"נעשה אותו נמוך מעט ונבנהו בירושלים שהוא למטה כדכתיב כתפיו ולא כתיב ראשו" (זבחים נ"ד ב' רש"י במקום).

וראייה נוספת לדבר "ירושלים הרים סביב לה" (תהילים קכ"ה ב') היינו שלא היתה ירושלים במקום הגבוה ביותר.

כך שלמעשה ניבנה ביהמ"ק עצמו במקום נמוך יחסית, אלא שהבנין בראשו היווה את המקום הגבוה ביותר בארץ.

והחשבון הוא פשוט: עין עיטם לדברי רש"י המקום הגבוה שבאזור והוא 23 אמות מעל ירושלים מקום המקדש, ובידוע שגובהו של ביהמ"ק היה 100 אמה "וההיכל" משמעו כל בנין הבית "מאה על מאה על רום מאה" (מסכת מידות ד' ו').

מכאן שגובה הבנין היה מעל לגובהו של עין עיטם 77 אמות ומתאים למשל "ובין כתפיו שכך" (כהנחה שצוארו חלק מראשו) כשור, שראשו נמוך מכתפיו ועולה בגובהו על כתפיו, כך גם יסודות בנין ביהמ"ק נמוכים מעין עיטם אך עולה עליו הבנין בגובהו הכללי.

לסיכום, ניתן לומר כי מקום הקרבת הקורבנות, מקום הקריאה לקב"ה נמוך אומנם יחסית מאותה הסיבה שהסברנו לעיל אלא הבנין הוא הוא הגבוה.
בזה מצאה התורה את השילוב הנכון בין הפנים והחוץ ובוה מתבארים דברי רש"י "בין כתפיו שכן" – אין לך נאה יותר מכתפיו של השור.

מיקומו הטופוגרפי של משכן שילה

"שילה הוא לדרום שכם כשלוש שעות . . . והוא בדרך עלותך לירושלים והמסילה העולה משכם לירושלים מניח שילה אל משמאל העולה והוא לסוף השליש העליון וקורין לו סאילון . . . עוד היום שם כיפה קורין לה קבת אלסכינה (בית תפילה, כפת השכינה) . . . שהרי לבונה גבוה משכם.. ובית אל משילה" (כפתור ופרח פרק י"א עמ' רצ"ה).

ניתן לראות ממקור זה כי שילה, מקום המשכן היה אומנם על כיפה של גבעה אך לא בראש ההר, במקום הגבוה ביותר. (ניתן להוכיח גם מחפירות ארכיאולוגיות שמיקום המשכן לא היה במקום הגבוה ביותר) אלא ניתן לומר שמסביב לשילה יש מן "אמפיתאטרון" טבעי של הרים מקיפים.

כך ששום מקדש ישראלי ומקום קודש לא נבנה על הר גבוה וכשילה כך ירושלים "ירושלים סביב הרים לה" (תהילים קכ"ה) סביב הר הבית נמצאים הר הזיתים, הר הצופים וכו'.

ניתן להמשיך ולפתח רעיון זה שהקב"ה נמצא בכל מקום, הר סיני הנמוך שבהרים דוקא עליו נתנה התורה, ההתגלות הראשונה של הקב"ה למשה נעשית דוקא דרך הסנה הנמוך והשפל שבשיחים וכו', ונזכה בעז"ה שתפילותינו יעלו ויתקבלו לפני ד' יתברך בכל עת ובכל שעה ומכל מקום, ויבנה ביהמ"ק מקום קריאתנו ופנייתנו לקב"ה במהרה בימינו אמן!